

Východní Slované a přijetí písmo

Dějiny východoslovanských jazyků 2

Mgr. Vladislav Knoll, Ph.D., DSc.

Verze 5 (02.03.2026)

Obsah

1. Vznik východoslovanských jazyků
2. Vznik staroslověnštiny
3. Přijetí staroslověnštiny východními Slovany
4. Vznik církevní slovanštiny východoslovanského typu

Vznik východoslovanských jazyků

Praslovanština

Praslovan

- Praslovanština se vydělila z **indoevropského jazykového kontinua** na severovýchod od Karpat
- Má více starých společných slov s germánskými, italickými a keltskými jazyky než s albánštinou a řečtinou (Matasović 2013: 97)
- Hraničila s **prabaltštinou** na S, **pragermánštinou** na SV, **dáko-thráčtinou** na JV a **východoíránským** areálem na JV (Holzer 2014)
- Staré morfologické shody s balštinou a pragermánštinou
- Rozšířený je názor oddělení z protobaltštiny (Večerka – Karlíková 2017: 700/500 př. Kr.) **pod íránským vlivem** (dlouhá dominance Iránců nad Slovaný, zprostředkování kulturních vlivů)
- **Íránské prvky:**
 - Možný vliv: změna s > š(>ch) po r, u, k, i ; první palatalizace velár, ztráta koncových s, m (Boček 2014: 283)
 - Slovní zásoba: např. *bogъ*, *samъ*, *toporъ*.
- **Staré germánské výpůjčky** (jen slovan.):
 - *Chyъъ* (srv. ang. *house*), *кѣнѣдъъ* (ang. *king*), *пѣнѣдъъ* (ang. *penny*)...
- Možná společné izoglosy s částí dácko-thráckou oblastí (1. palatalizace?)

Praslovanština

Praslovanština

Sociolingvistika

- **Gótská expanze** do 4. stol. (Ermanarichova říše s centrem na dnešní Ukrajině)
 - *Chlěbъ* (srv. ang. *loaf*), *osъbъ* (srv. Něm. *esel*), *kupiti* (srv. něm. *kaufen*), *kotъbъ* (srv. ang. *kettle*), *chъdogъ* (srv. ang. *handy*)...
- **Hunský vpád 376** => začátek stěhování národů.
 - Rané orientální výpůjčky: *kъniga*, *chorъgy*, *klobukъ*
 - Otázka altajského vlivu (fonologie, morfosyntax?) < Hunové, Avari, Proto-Bulhaři, Chazaři?
 - 1. fáze stěhování národů: rozsídlení Germánů (4.-6. stol.)
 - 2. fáze stěhování národů: rozsídlení Slovanů (6.-8. stol.)

Praslovanština kol. 600 (Holzer 2016)

**Kawkāwī'kā' esti zākawkawā'lā'
jaw'trāj rāna zelenāj jami lan'gāj,
zelenāj jami lan'gāj nā sawxāj jami drangāj,
nā sawxāj jami drangāj, nā arkū'tawāj jami,
nā arkū'tawāj jami ej nā barawāj jami,
nā xaldināj' jajāj' wadāj'.*

*Nēsti ta bū'lā' kawkāwī'kā',
ta esti bū'lā' maldā' newaj'stā'.*

- Východní Evropa v době slovanské etnogeneze:
 - **Sever:** souvislý pás ugrofinských kmenů
 - **Střed:** souvislý pás baltských kmenů (Bělorusko – horní Oka)
 - **Severní Ukrajina:** Slované (pravlast)
 - **Jižní Ukrajina** (velká step): zbytky Gótů, Sarmatů, turkické kmeny (5. st. Bulhaři, 6. st. Avari, od 8. st. Pečeněhové)
- Vznik **dvou epicenter slovanského osídlení** (Sedov 2002: 5-7. st., Haarmann 2014: po 600) :
 - **Jih:**
 - centrum ve slovanské pravlasti, expanze na východ za Dněpr (severně od Kyjeva)
 - **Sever:**
 - centrum na jih od Čudského jezera (Pskov), expanze na východ (Novgorod)

Vznik východních Slovanů

Severoslovanské rysy

- **Fonologické:**
 - *orT, *olT > roT, loT/raT, laT podle intonace (пало, робъ, srv. čes. rádllo, robě)
- **Morfologické:**
 - Předpona vy-: (выѣму, čes. vyjít) vs. jihoslov. iz- (srb.-chorv. izići)
 - Futurum s pomocným slovesem budu: (буду делати, čes. budu dělat) - pozdní jev, který se nejspíš šířil ze západoslovanských jazyků od 14. stol.
 - Staré jevy (překryté pozdějšími změnami):
 - *ę > ě v koncovkách skloňování ja-kmenů (дѣшѣ, srv. stčes. dušě)
 - Ins. sg. *-ьтъ u o-kmenů (jslov. -омъ, např. вѣлкѣмъ, čes. vlkem vs. stsl. вѣлкамъ)
 - Přechodník nom. sg. mask. stvsl. неса – čes. nesa
- **Společné rysy s lechickou a (severo)srbskou skupinou (od 10. stol.?)**
 - Palatalizace souhlásek před předními samohláskami (вечер, srv. pol. wieczór, hls. nječor) vs. čes., slov., ukr. a jihoslovanské jazyky
 - Absence slabičných souhlásek (r, ě) (верх, hls. njerch, pol. wierzch) vs. čes.-slov. vrch, slovin.-srb./chorv. vrh
- **Společný rys s československou a (severo)srbskou skupinou (10. stol.)**
 - Denazalizace *ǫ > u, *ę > ä (рука, мясо/м'ясо/мяса, srv. sloven. roka, mäso, hls. roka, mjaso)

Speciální rysy rozšířené u východních Slovanů

- Společné rysy se jihozápadoslovanskými jazyky
 - Epentetické *ɾ* po labiálách (*земля*, srv. srb. *земља*)
- Rys opakující se v různých slovanských jazycích
 - *ТѣТ > ТѣТ* kromě polohy po sykavkách (**vьlk > *vьlk > волк/вовк/воѣк*, srv. slovin. *volk*, maked. *волк*, kašub. arch. *wółk*)
- Zvláštní rysy
 - *(j)e > o* v některých slovech (*осень, озеро, один, олень*)
 - **TelT > *TolT*: **melko > *molko > молоко*

Rozdíly mezi jižním a severním areálem v rámci praslovanštiny (Zaliznjak 2004)

		JIH	SEVER
Substrát		$g > \gamma$	cokání (c' proti jižnímu č/c)
Archaismy	2. palatalizace velár	*k > c, *x > s (целый, серый, цепь)	Bez asibilace: k', x' (кѣле, хѣрь, dnes i кен)
		*kv > cv, *gv > *zv (цвет, звезда)	Zachováno kv/gv (квѣт, гвѣзда)
	3. palatalizace velár	*x > s, *g > z (все, нельзя)	Bez asibilace x' a g' (вѣхе, бѣл. нелѣга)
	*ju	u- (унѣ)	snad *ju (юнѣ)
Inovace	*tj, *dj, *sj, *zj	č, ž, š, ž (встречать, нужно, вешать, важивать)	snad k', g', x', γ' (Pskov: сустрекать, нугънѣ, вехать, ва҃ывать)
	*stj, *zdj	šč, žd' (игрище, дождь)	š'k', ž'g' (Pskov: игришке, дѣжгѣ)
	*tl, dl	l (ель, лещь)	kl, gl (Pskov: ёгла, клещь)
	*TorT/*TloT	plnohlasi	snad částečně *TroT/*TloT (срочька, погродье)
	ТѣгТ/ТѣлТ	zachováno (молвила, должен)	ТѣгѣТ, ТѣлѣТ > ТгѣТ, ТлѣТ (мловила, длѣжьнѣ)
	Јеру	zachováno (вьсь)	Snad asimilace вѣхѣ > вѣхѣ

Raný vývoj osídlení nejvýchodnější Evropy

- Ilmenští Slověni a Kriviči na severu sousedí s **finskými kmeny** Čud' (Estonci), Vod' (Votové), Ves' (Vepsové).
- Od **8. stol. osídlení baltského pásu** (zejm. Vjatiči z jihu, Kriviči ze severu), na východě (hranice Moskevské, Smolenské a Kalužské oblasti) zůstává snad do 13./14. stol. baltská enkláva (Goljad').
- Od **11. st. kolonizace severovýchodních oblastí** (mezi Volgou, Kljazmou a Okou) obývanou volžsko-finským obyvatelstvem, asimilace (Rjabinin 1997):
 - Merjané do 12-13.st.
 - Muromové do 13.st.
 - Kostromští Finové do 14./16.st.
 - Meščerové do 15./16. st.
- **Jihozápadní kmeny** Tiverci, Ugliči zřejmě postupně **asimilováni** jinými národy (Rumuni, turkické kmeny).
- Kolonizační vlny vyvolaly další **míšení dialektů** a zřejmě i **ústup severních archaismů**.

Вýchodní Evropa v 9.st.

1–10 — ареалы славянских племенных образований: 1 — словен ильменских; 2 — кривичей псковских; 3 — кривичей смоленско-полоцких; 4 — мери; 5 — дулебской группы (воляняне, древляне, поляне, дреговичи); 6 — хорватов; 7 — тиверцев; 8 — бужан; 9 — уличей; 10 — русов — носителей волянцевской культуры. 11 — территория салтово-маяцкой культуры (население Хазарского государства); 12 — область волжских болгар; 13 — область летто-литовских племен. 14–23 — ареалы финно-угорских племен: 14 — суми и еми; 15 — эстов и ливов; 16 — корелы; 17 — веси; 18 — заволочской чуди; 19 — муромы; 20 — мордвы; 21 — мари; 22 — удмуртов; 23 — коми-пермяков.

а — клады арабских монет первого (до 830 г.) их обращения в Восточной Европе (по В. Л. Янину); б — клады арабских монет 830–890-х годов (по В. Л. Янину с дополнениями); в — находки подражаний арабским дирхемам; г — клады византийских монет IX в.; д — памятники первой половины IX в. с находками скандинавских вещей; е — памятники второй половины IX в. со скандинавскими элементами

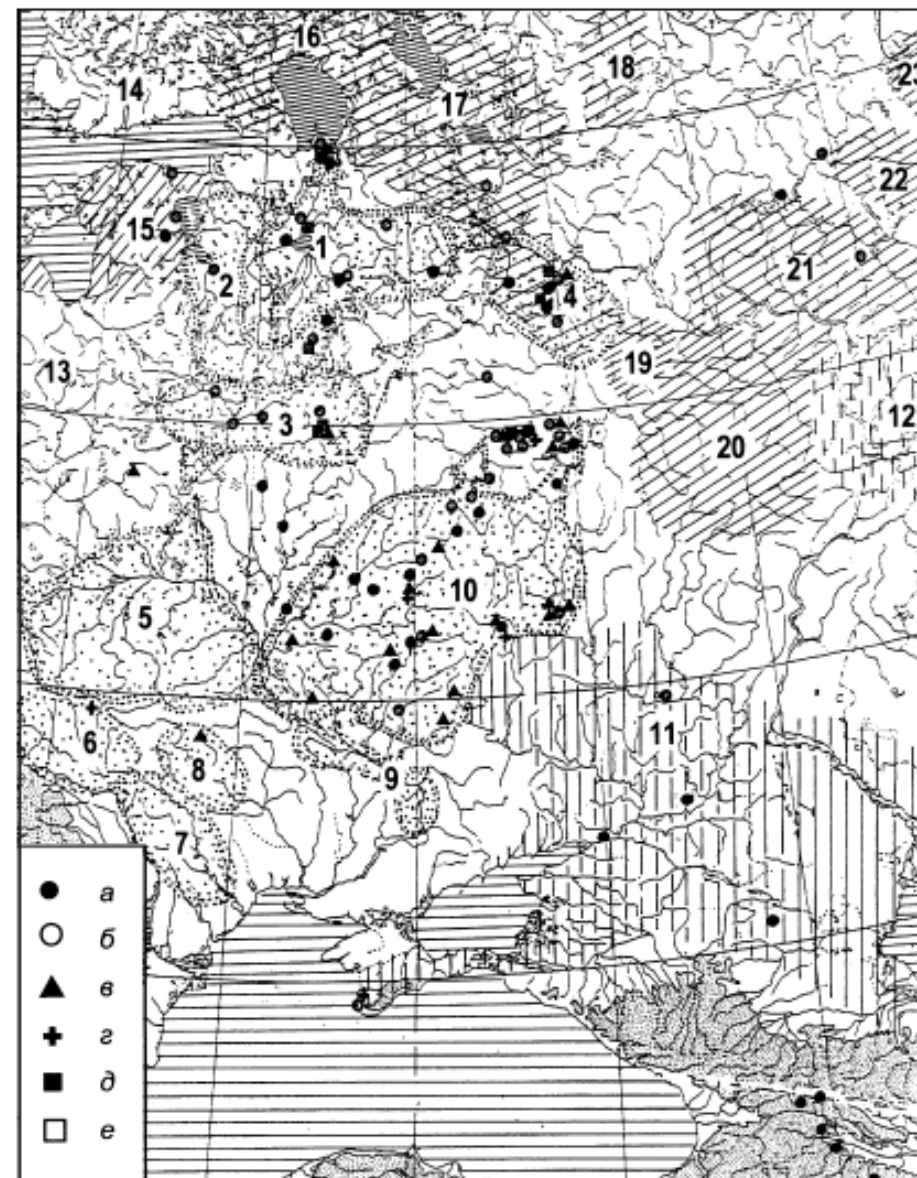

Рис. 14. Этническая ситуация в Восточной Европе в IX в.

Severovýchodoslovanské výpůjčky ve finštině

- akkuna/ikkuna
- lapio
- lusikka
- määrä
- papu
- tuuma
- turku

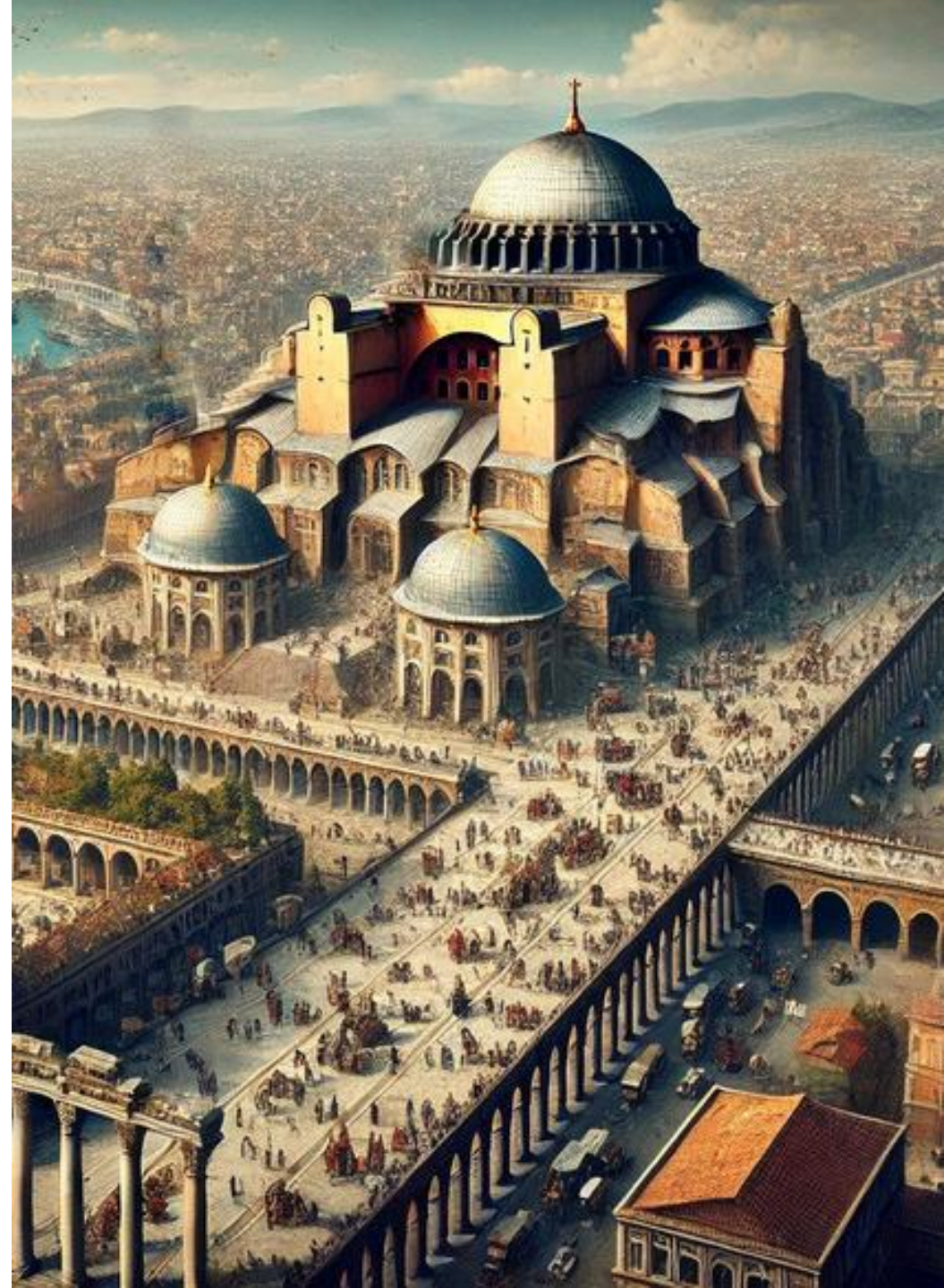
Staroslověňština

Co je staroslověnština

- **Písenný jazyk** na základě jihovýchodního dialektu praslovanštiny vytvořený pro účely **moravské mise** Reky Konstantinem/Cyrilem a Metodějem (od r. 862/3) s cílem přeložit **bohoslužebné texty** do slovanského jazyka
 - **Diachronní kritérium:**
 - **nejstarší fáze vývoje** slovanského písenného jazyka, zachovávající rysy původní dialektální báze s minimálními odchylkami používaný na Moravě a v Bulharsku, případně v Pannonii a Chorvatsku (Mareš, Večerka)
 - **Kulturní kritérium:**
 - **jazyk kanonických památek** napsaných v 9.-11. stol. (Keipert 2014, Živov 2017 atd.)
- **Důležitý rys stsl. památek:**
 - Pravopisná nejednotnost.
 - Používaná písma (hlaholice a cyrilice) si neodpovídají zcela přesně.
 - Dnes vyučovaná *školní norma* je do určité míry rekonstrukce.

Řecký vliv ve staroslověnině

- **Výpůjčky:** *адъ, анѣлъ, епископъ, кѣтъ, литургиѣ, псалъмъ, трапеза, философъ*
- **Obohacení významu:** *слово* ‚rojem‘, *вина* ‚příčina; záležitost‘, *чътениѣ* ‚kázání‘, *силы* ‚zázraky‘
- **Kalky a slovoтворba:**
 - *благовоѣниѣ, благодать, благодарити, благородиѣ...*
 - *боголюбъць, богородица, богоіавлѣниѣ...*
 - *законодавъць, законопрѣстѣльникъ..*
 - *иномышлѣниѣ, инорогъ...*
- **Syntax:** oblíbenost participiálních vazeb apod.

Staroslověnština ve Střední Evropě

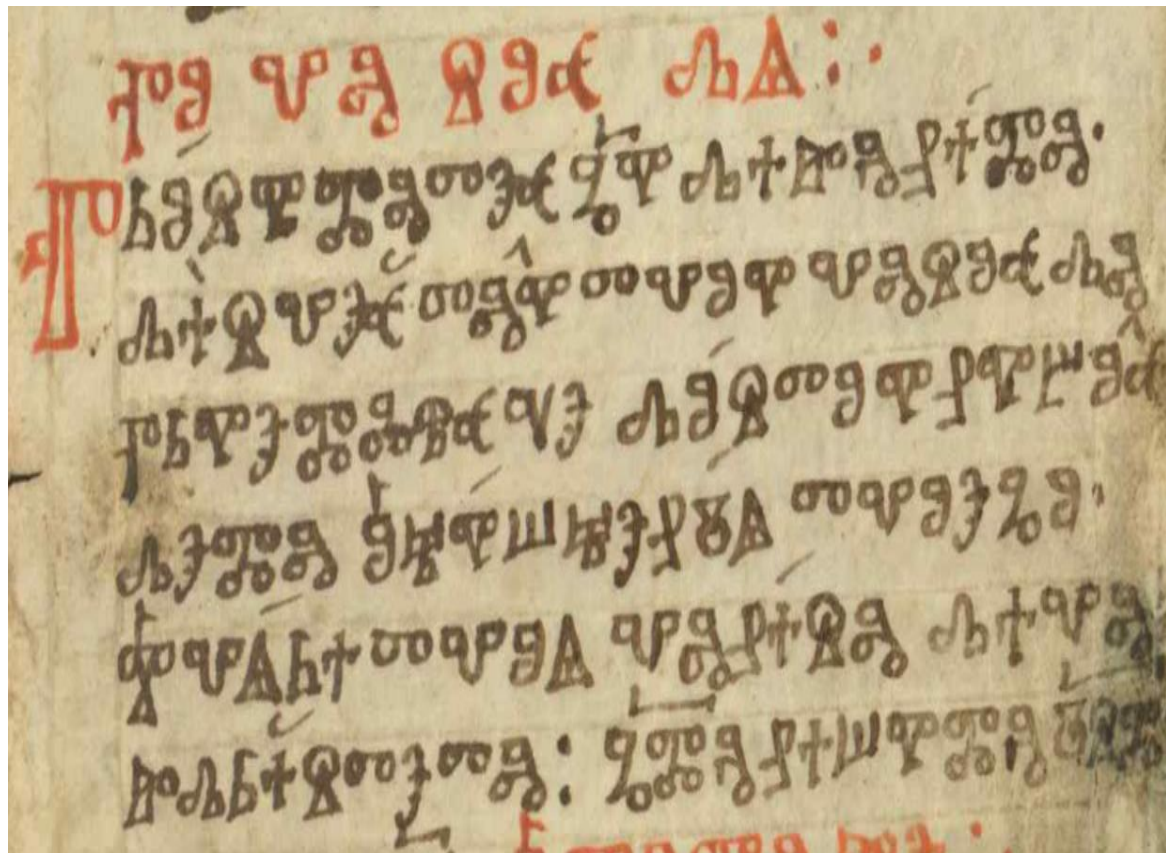
- **Charakteristika:**
 - Písmo: **hlaholice** (některé památky v **latince**)
 - Překlady z **řečtiny**, **latiny** a **staré horní němčiny**.
 - Místní rysy v rukopisech (např. latinismy: *мѣнѣхъ*, *мѣша*, germanismy: *носта*, *нонѣ*)
 - Nejsou dochovány nápisy
- **Byzanc**
 - Před příchodem na Moravu zřejmě přeloženo evangelium-aprakos (evangeliař, zach. stsl.)

Staroslověnština ve Střední Evropě

- **Velká Morava** (činnost Konstantina †869 a Metoděje †885)
 - Pravděpodobně vzniklé překlady v rámci cyrilometodějské misie (Vašica 1996)
 - **Biblické:** Čtveroevangelium (stsl.-b.), Apoštol (csl.-r/b 12.st.), Žaltář (stsl.), Starý Zákon (možná jen parimejník, csl-b 12/13.st.)
 - **Liturgie podle západního obřadu** (stsl.)
 - **Církevně-právní:** Nomokánon (csl-r 13.st.), Penitenciál (stsl.)
 - **Hagiografie:** Legenda chersonská (csl. 16.st.), Život Konstantina (csl-r 15.st., část csl-ch 14.st.), Život Metoděje (csl-r 12.st.)
 - Originální dílo: **Proglas** (13.st. csl.-s., úryvky csl.-lat. 9.st.)
 - Nejstarší originální památka: **Kyjevské listy** (záp. liturgie, sakramentář)
- **Pannonie:** Frisinské památky (záp. liturgie: zpovědní formule, lat.)
- **Chorvatsko:** Vídeňské zlomky (záp. liturgie: sakramentář, hlah.)

Kyjevské listy

ПО ВЪСЖДѢ

просимъ тѣя ꙗко дазы намъ
да свѣтлы твоѣ вѣсждѣ
приемляще достойнѣ бж
демъ очищениѣ твоего •
и вѣра твоѣ въ насъ да въ
зрастетъ: гдѣи нашѣи исм

Staroslověnština v Bulharsku 10.st.

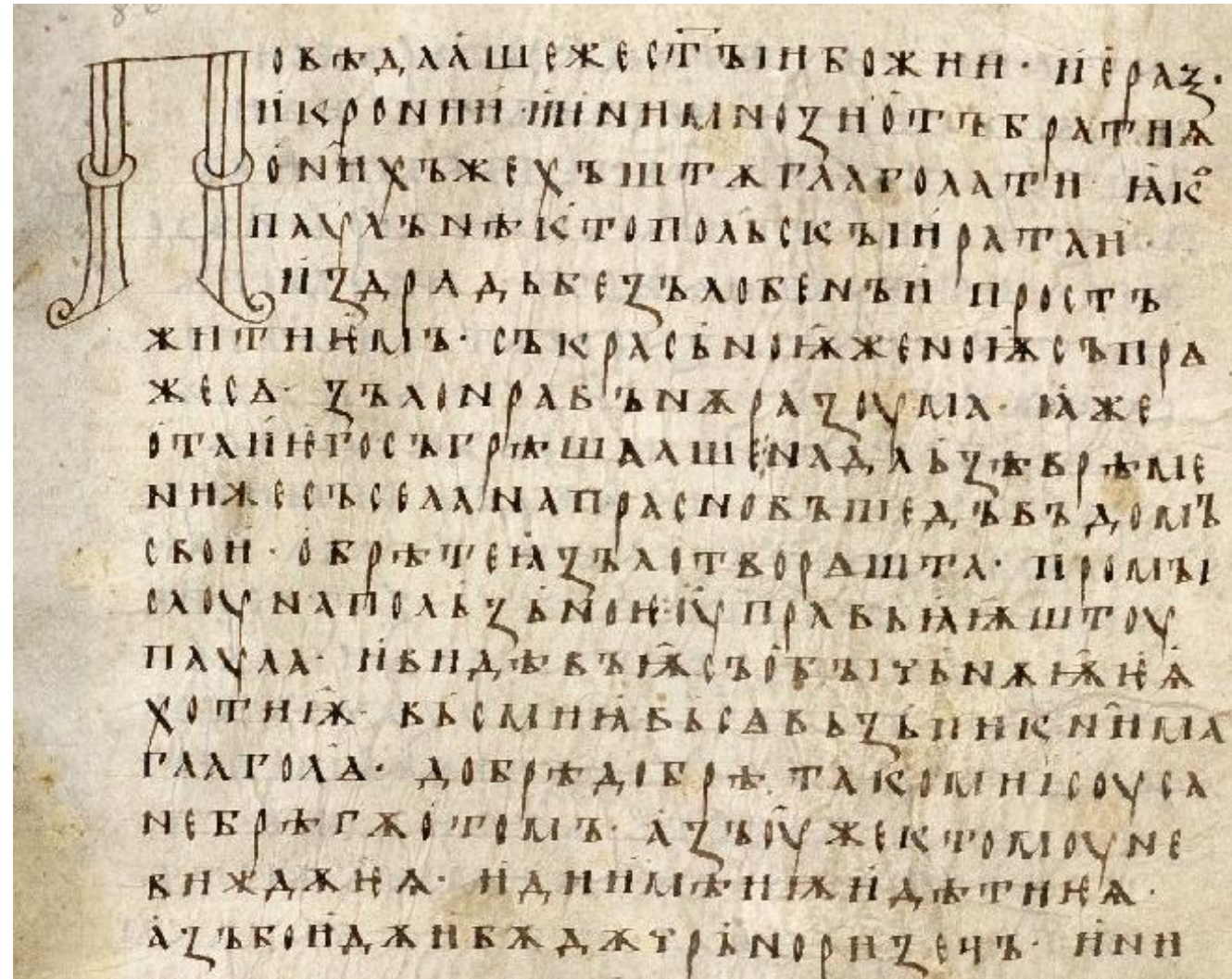
- 886 do První bulharské říše (hl. m. Pliska) se dostávají **žáci Cyrila a Metoděje** (Kliment †916, Naum †910 a Angelarij), zahajují výuku stsl. a písma
- staroslověnština se postupně stala **bohoslužebným** a hlavním psaným jazykem (do té doby řečtina, částečně prabulharština)
- Vytvořena **cyrilice** (dobové řecké písmo doplněné o zvláštní slovanská písmena), hlaholice se přestává používat do kol. 1200
- Zachovalo se **velké množství nápisů** (mj. historické, votivní, pohřební, příležitostné a magické texty, nejst. 921), hl. cyr., ale i hlah. a smíšené.
- **Hlavními centry** Preslav (hl. m. od 893) a Ochrid (hlah. do c. 1200)
- **Prabulharský (turkický) vliv** v stsl. slovní zásobě:
 - *бисѣръ, болѣринъ, санъ, чрьтогъ.*

Staroslověnština v Bulharsku 10.st.

- Překlady z řečtiny:
 - Dochováno **v rámci staroslověnského korpusu**:
 - liturgie byzantského obřadu, homiletika, životy svatých, teologické traktáty (Efrém Syrský, Cyril Jeruzalémský, Basil Veliký, Jan z Damašku), lékařské recepty
 - Dochováno **v pozdějších opisech**:
 - Nové překlady biblických textů (např. tzv. *Толковая Палей*), byzantské kroniky (Malalova a Hamartolova kronika), mnišská literatura (pateriky, např. Sinajský a Skitský), Zebřík do ráje (Лествица), homiletika (Златоструй) atd.
- **Originální literatura**:
 - Kliment Ochridský, Konstantin Preslavský, Mnich Chrabr (O písmenech), Jan Exarcha (Sestodněv), Presbyter Kosma (Slovo proti bogomilům), nápisy
- 968 dobytí rus. knížetem Svjatoslavem, **1018** Zánik První bulharské říše (dobytí Byzancí)
- Odtud se rozšířilo písemný slovanský jazyk, písmo a literatura do většiny dalších oblastí.

Supraslský kodex f. 86 (Život Pavla Prostého)

Co je církevní slovanština

Co je církevní slovanština

Co je církevní slovanština

- Písemný jazyk, založený na **staroslověnině**, obohacený o **rysy místních** vernakulárních **jazyků** (oddělivších se od praslovanštiny)
- Postupně se stabilizují různé regionální variety (typy, *узбоуби*):
 - **Cyrilské**
 - **Východoslovanská** (sv., *ruská*) od 11.st. (tj. od začátku písemnictví), z preslavské (východobulharské) stsl. => na Rusi nehovoříme o staroslověnině
 - **Bulharská** (jv. *středobulharská, bulharská, makedonská*) od 12. st. (vznikla rozkolísáním staroslověnské *normy* způsobenou dalším vývojem vernakulárního jazyka)
 - Jihozápadní (navazuje na ochridskou stsl.)
 - **Srbská** od konce 12. st. (druhotné bulharské ovlivnění)
 - **Bosenská** (památky z 14.-15.st., používán místní *Bosenskou církví*), blízká chorvatské
 - **Hlaholské**
 - **Česká** jen v 11. st., v závěru známa i cyrilice, končí glosami psanými latinkou kol. 1100
 - **Chorvatská** od 12. st. (římsko-katolická církev)

Důsledky ustavení staroslověnštiny jako písemného jazyka Slovanů

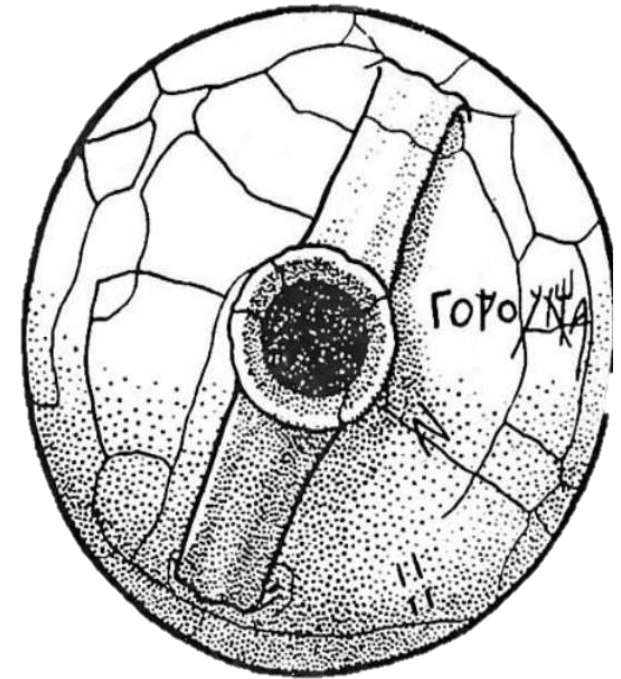
Důsledky ustavení staroslověňštiny jako písemného jazyka Slovanů

- Chronologicky **4. evropský křesťanský bohoslužebný jazyk** (v rámci křesťanství) po řečtině, latině a gótské.
- Vytvoření **svébytné slovanské knižní kultury** vyrůstající z byzantských kořenů (část společného evropského základu řeckým prostřednictvím), která nabude v rámci části (nejen) slovanských národů **mezinárodní charakter**.
- **Kulturní jazyk**, který je velmi podobný vlastnímu (rozdíly na nářeční úrovni), ačkoli srozumitelnost může omezovat značný podíl řeckých rysů (syntax, výpůjčky, kalky).
- **Snadnější alfabetyzace** a její rozšíření (viz zápisy na březové kůře).
- Přijetí **pouze mnišské části byzantské kultury**, psané byzantskou koiné (katechetická literatura a např. mnišské kroniky nikoli odborné historiografie) a nikoli vyšší světské kultury.
- Faktické **odříznutí Slovanů východního obřadu od antické tradice**, která je nadále v Evropě zprostředkovávána pouze v řečtině a latině.
- Stsl./Csl. = jazyk křesťanství => **jednostranné zaměření slovanských pravoslavných literatur** a faktická absence čistě světských žánrů.
- Nebyla vytvořena gramatická tradice vyučování jazyku => **zvyšující se variabilita** textů a divergentní vývoj jednotlivých typů.

Přijetí staroslověňštiny
východními Slovany

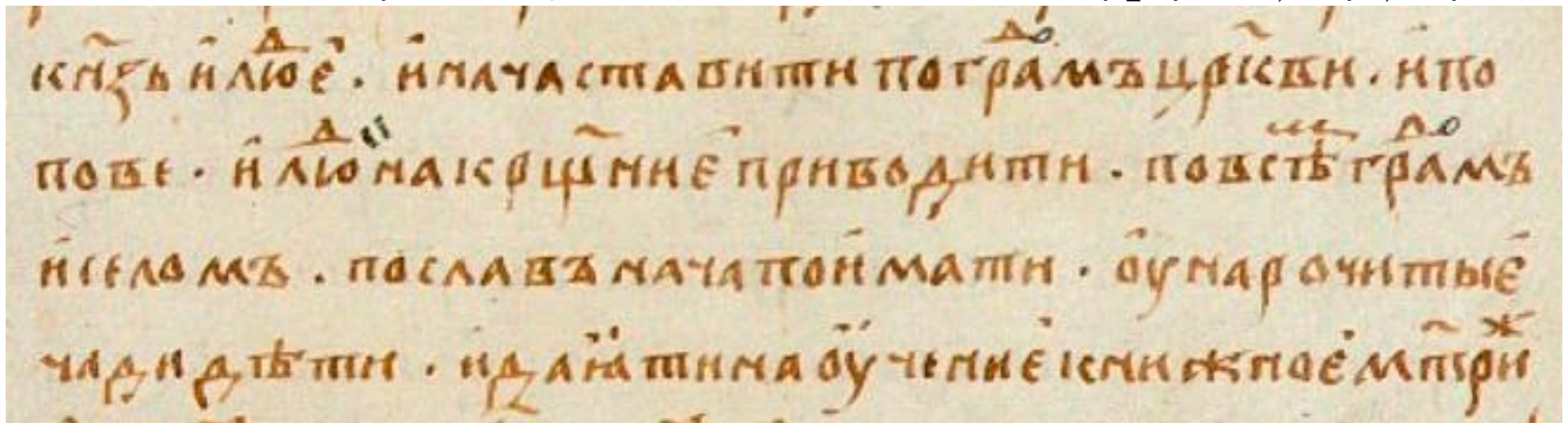
Písemnictví na Rusi před přijetím stsl.

- Život Konstantina (u Chazarů): *Обрѣте же ту Евангѣлье и Псалтырь, русьскы писмены писано, и чьловека обрѣтъ, глаголюща тою бесѣдою* – nejpravděpodobněji chybně místo *сѣрьскы*
- **Knížecí dvůr** snad do pol. 11. st. **dvojazyčný** (**stará severština** + praslovanština), dochovány drobné **runové nápisy** 8./9.-12./13.st.
- **První křesťané na Rusi používali řečtinu** (podobně Bulhaři v 9. stol.)
 - Již 867 patriarcha Fótios zmiňuje, že Rusové jsou křesťané a je k nim poslán biskup, totéž Konstatinos Porfyrogennétos (10. st.), o křesťanech v Kyjevě se zmiňuje PVL k r. 945, křesťanství přijala kněžna Ol'ga
 - **Prestižní jazyk křesťanství:** graffiti a mozaiky v chrámu sv. Sofie v Kyjevě, jména světců na mincích., pečeti metropolitů do zač. 13. stol. řecky (Franklin 2002)
- **Cyrilice mohla být známa i před přijetím křesťanství** (existují nápisy), nejznámější nápis na amfoře nalezený u vsi Gnězdovo (Smolenská ob.) ta mohla být ale dovezena z Bulharska

Přijetí křest'anství

- Přijetí křest'anství knížetem Vladimírem r. **988** († 1015)
- Vladimír Svjatoslavič a Boleslav Chrabrý (vl. 992-1025) razí mince s cyrilskými nápisy.
- Zápis PVL k r. 988: z výrazu *оучение книжное* nevyplývá, jaký jazyk se učili

První datovatelný slovanský rukopis na Rusi

- Tzv. **Novgorodský kodex** (3 voskové destičky)
 - nalezen r. 2000 v Novgorodě
 - Lze jej datovat posl. léta 10. st.-1.čtvrtina 11.st.
 - Obsahuje žalmy (Sept.) 75, 76 a část žalmu 67
 - Jazyk blízký stsl. (převzatá z vých. Bulh.)
 - Psal Východoslovan (záměny nosovek)
 - Nejstarší datovatelný slovanský rukopis!
 - Edice Зализняк – Янин 2001

Страница 1

1 ПЪ:СА:ЛЪ:МЪ : ѠЄ
2 Знаемъ въ иудеи бѣ : въ излі
3 велие има его : и бѣхъ въ
4 мирѣ мѣсто его : и жилище его
5 въ сионѣ : тоу съкроуши крѣ
6 пости лжѣ : щитъ оружие
7 и бранѣ : просвѣщаеси ты ди
8 вѣно отъ горѣ вѣуѣнѣ : вѣз
9 матоша са вси неразоумѣ
10 нии срѣемъ : оуснѣша сѣнѣ сво
11 и и не обрѣтоу ниуто же : вси мж
12 жи богатѣства ржками сво
13 ими : отъ запрѣщениа твоего
14 бже инаковѣ въздрѣмаша са
15 всѣд'шои на конѣ : ты страшнѣ
16 еси и кто противитъ са тебѣ : отъ
17 толи гнѣвъ твои съ нѣ-е оуслѣ
18 шѣнѣ створишѣ еси сѣдѣ : зѣ
19 мѣ оубоѣ са и оумѣѣ : вѣнѣ
20 гда възкрѣснетъ на сѣдѣ бѣ :
21 да спсѣтъ всѣ кротѣкѣѣ зем
22 ли : ꙗко помышление ѹлѹско
23 исповѣстъ са тебѣ :

Počátek přepisování knih

- PVL k r. 1037 (Jaroslav Moudrý): *И собра писцы многы и прѣкладаше от грѣкъ на словенскый языкъ и писмо. И списаша многы книги, и сниска, ими же поучаются вѣрнии людѣ и наслаждаются учения божественаго гласа.*
 - Význam věty není zcela jasný, *от грѣкъ* může znamenat z Bulharska (od 1018 součást Byz. říše)
- Podle dochovaných textů nebyly **na Rusi** v rané době systematicky překládány knihy přímo z řečtiny, ale **byl opisován východobulharský (preslavský) korpus**, který se nějakým způsobem v rané době dostal na Rus
- Na Rusi se používala **cyrilice** (snad kvůli podobě s prestižním řeckým písmem)
- Hlaholice známa byla (přepis hlaholských památek z Ochridu a Čech; nápisy z chrámů v Kyjevě a Novgorodu z 11.-12.st., vlastní hlah. písařská škola)

Nejstarší nápisy

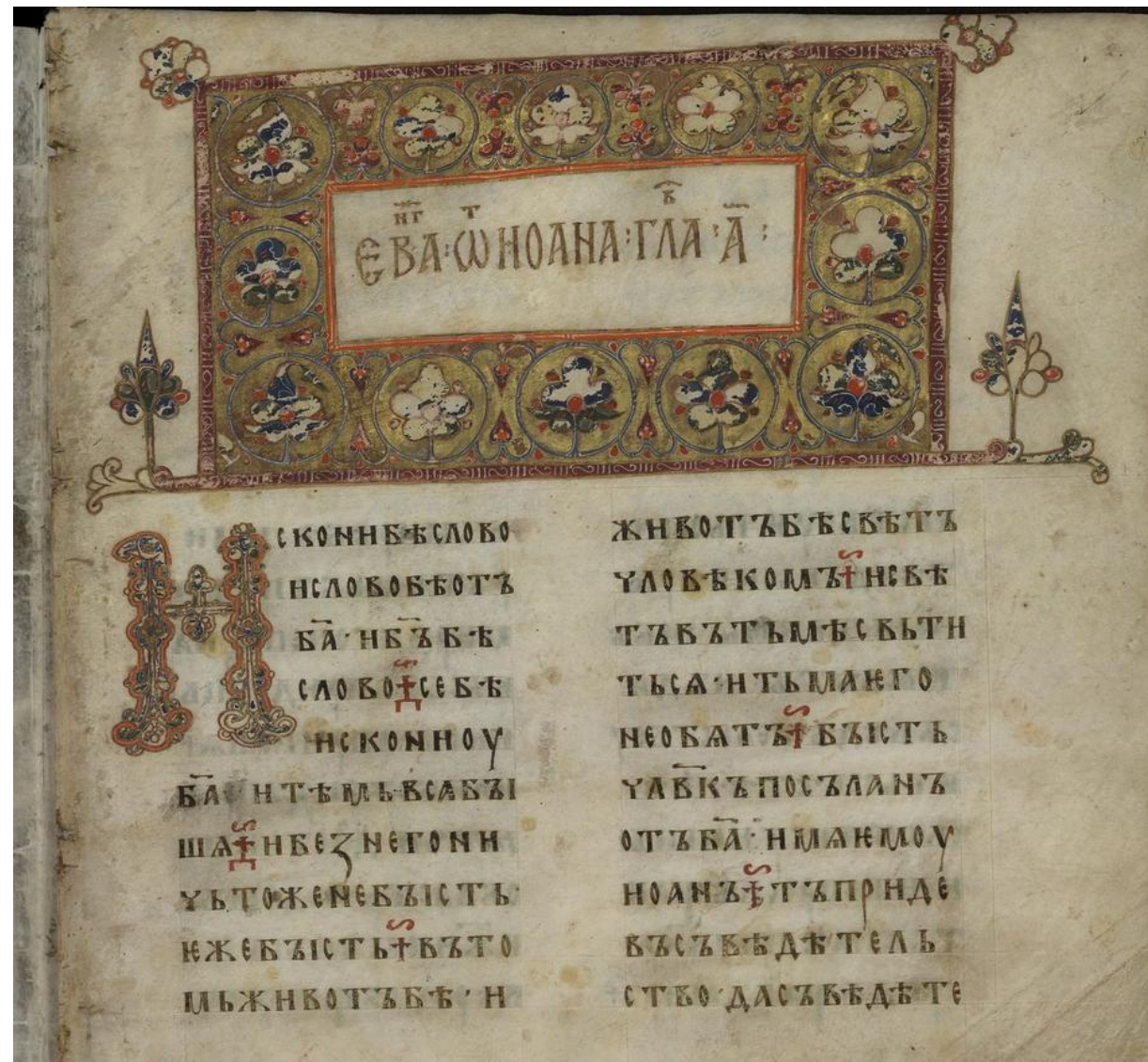
- 1052 nejstarší datovaný nápis (Sofijský chrám v Kyjevě)
- Hlavně votivní a pohřební nápisy
- Centry Sofijské chrámy v Kyjevě a Novgorodě (zde i hlaholské)
- Talismany (*змеевики*)

ᲘᲚ ᲙᲗ ᲙᲗ ᲙᲗ ᲙᲗ ᲙᲗ ᲙᲗ

Nejstarší východoslovanské rukopisy (11.st.)

- **Evangelia-aprakos** (evangeliář):
 - Остромирово е. (1056-1057), Архангельское е. (1092), Туровское е., Куприяновские/Новгородские листки
- **Žaltář**:
 - Бычковская псалтырь, Евгеньевская псалтырь, Чудовская п.
- **Teologicko-moralistické texty**:
 - Изборник Святослава 1073 г., Изборник Святослава 1076 г., Пандекты Антиоха Черноризца, Златоструй
- **Liturgické mineje** (минья служебная):
 - 3 rkp. na září-listopad (1095-1097), na březen (přel. 11-12.st.), na květen (Putjatina m.), na červen (Минья Дубровского)
- **Homilie**:
 - Слова Григория Богослова
- **Hagiografie**:
 - Житие Кондрата, Житие Феклы
- **Paterik**:
 - Синайский патерик

Styky s českým prostředím

- Kon. 10.-11.st. Kyjevská Rus v těsném kontaktu se Střední Evropou a Skandinávií
 - Schéma ruských letopisů odpovídá spíše západním vzorům (anály)
 - **Rané doklady kultu sv. Václava** (ve zmíněné Mineji na září z r. 1095 je *Kánon ke cti sv. Václava*), ovlivnění kultu Borise a Gleba.
- **V Čechách** koexistuje latinská a stsl./csl. písemná tradice do konce 11.st.
 - Střediskem v l. 1032/33-1096/97 (s přerušením 1055-1061 – kontakty s Rusí?) **Sázavský klášter**
 - Část textů, u nichž se předpokládá český (nebo aspoň západní) původ, se zachovala na Rusi:
 - **Legendy:** o sv. Václavovi (1. orig. – chorv. 15.st., rus. 16.st., 2. překl. z latiny – rus. 16.st.), o sv. Ludmile (rus. 13-14.st.), překlady z latiny: o sv. Vítu (rus. 12.st.), o sv. Anastásii (srb. 14.st., rus. 15.st.)
 - **Besědy papeže Řehoře Velikého na Evangelia** (rus. 13.st.)
 - Apokryf: **Nikodémovo evangelium** (není-li z chorv., také chorv. a srb. rkp.)
 - **Modlitby:** o sv. Trojici (rus.), proti ďáblu (není-li velkomoravské), M. sv. Řehoře a M. vyznání hříchů a d. (rus. 13.st.)

Slavia Orthodoxa

- Podle Živova (2017) dali Cyril a Metoděj vzniknout novému kulturnímu okruhu, který byl přechodem mezi latinským a byzantským světem: *Slavia Christiana*
- Nejpozději po 11. stol. se ale Slované rozdělí na kulturní areály:
 - *Slavia Orthodoxa* (kulturní jazyk: csl., písmo: cyrilice): Východní Slované, Bulhaři (Makedonci), Srbové, Rumuni
 - *Slavia Latina* (kulturní jazyk: latina, písmo: latinka, v Chorvatsku vedle csl. a hlah.): Západní Slované, Slovinci, Chorvati
 - *Slavia Hebraea* (kulturní jazyk: hebrejšтина, písmo: hebrejské), kenánské glosy z Čech, mince z Polska, po 1791 polské, běloruské zápisy v hebrejském písmu
- Od 15./16. stol. se vyděluje:
 - *Slavia Islamica* (kulturní jazyky: arabština, perština, písmo: arabské (zejména na základě turecké varianta): Bosna, Litevští/Běloruští/Polští Tataři, Pomáci

Vznik církevní slovanštiny
východoslovanského typu

Fáze stabilizace východoslovanské csl.

1. **Přechod** (11.st.): vzorem jazyka preslavská staroslověnština: vsl. rysy se projevují *chybami* = míšením staroslověnských a místních tvarů, hyperkorektním psaním (např. Ostromirův evangeliář, Izbornik z 1073 r.)
2. **Stabilizace** (zejména 90. léta 11.st.-pol. 12.st.) východoslovanského typu csl. (např. Archangelský evangeliář), preference některých vsl. tvarů, redukce *nepotřebných písmen*
3. **Raná vsl.-csl.** (12.-14. st.): snížení variability a postupné zpravidelnování místního typu csl. s ohledem na některé vernakulární rysy.

Vokalismus ve vsl.-csl.

Psl.	Stsl.	Jvsl.	Vsl. (Kyj.)	Vsl.-csl.
TārT, TālT	градъ, гласъ	gradъ, glasъ	gorodъ, golosъ	градъ, гласъ
TerT, TelT	прѣдъ, млѣко	prädъ, mläko	peredъ, moloko	прѣдъ, млѣко
är-, äl-	рѣвъ, лакътъ	rabъ, lakътъ	robъ, lokътъ	рѣвъ, лакътъ
Jery s likvidami	грьдъ, врьхъ, дльгъ	grädъ, vrъxъ, dlъgъ	gъrdъ, vъrxъ, dlъgъ	гърдъ, върхъ, дългъ
*ě	гнѣвъ	gnävъ	gnevъ	гнѣвъ
*ja	ѣко/ѣко, вола/волаѣ	(j)äko, volä	jako, voľa	ѣко/ѣко, вола
*ę	ѣзыкъ, мѣсо, жѣтѣ	(j)ä ⁿ zykъ, mä ⁿ so, žä ⁿ tva	m'äso, jazykъ, žätva	мѣсо, ѣзыкъ/ѣзыкъ, жѣтѣ
*q	мѣка	mъ ⁿ ka	muka	моука
*je	ѣдинъ	(j)edinъ	odinъ	ѣдинъ
*y	рыба	riba	ryba	рыба

Konsonantismus (a další) ve vsl.-csl.

Psl.	Příklad	Jvsl.	Vsl. (Kyj.)	Vsl.-csl.
*dz	звѣзда	dzvězda	zvezda	звѣзда
*g	градъ	gradъ	gorodъ	градъ
*tj, *kt'	нощѣ	nošće	noč'ě	нощѣ
*dj	мѣждоу	mež'd'u	mež'u	мѣжю
*zdj, *zgj, *zg'	дѣжда	děžd'ě	děždž'ě	дѣжда (дѣжгъ, дѣжчѣ)
*stj, *skj, *sk'	ющѣ	(j)eš'te	ješ'č'e	ющѣ
Zadní sykavky+u/ŏ	ищѣ, чюѣдо/чюдо	iš'tu, č'udo	iš'č'u, č'udo	ищю, чюдо
řec. Y	кюрилъ	kürilъ	kjurilъ	кюрилъ
řec. Θ	ѣкла	tekla	fekla	ѣкла, фекла

Morfologie

Tvar	Stsl.	Vsl.	Vsl.-csl.
Ins.sg.mask.	рабѡмь, мѣжѣмь	rabъmь, mužъmь	рабѣmь, моужѣmь
Gen.sg. A nom.acc.pl.ia- kmenŭ, acc.pl. io- kmenŭ	земля, конь	zemle, kone	земля, конь, v orig. dílech землѣ, конѣ
3.os. Slovesy	несетъ, несѣтъ	nese(тъ), nesu(тъ)	несетъ, несутъ
inf.	брати	braty	брати
2.sg.	бериши	beresh	бериши
přechodník akt.	несы	nesa	несы
dat. Zájm.	тебѣ, себѣ	tobe, sobe	тебѣ, себѣ

<i>Adjektiva</i>			
nom.sg.mask	добрыи, нищии	dobrŭj, niš'č'ŭj	добрыи, нищии
gen.sg.fem.	добрыѣ	dobroje	добрыѣ/добрыѣ
dat.sg.	доброу(ѣ)моу, нищюу(ѣ)моу	dobromu, niš'č'emu	добромоу, нищемоу
dat.loc.sg.fem.	добрѣи, нищии	dobroj, niš'č'ej	добрѣи, нищии

Sinajský paterik (č. 67)

Тъ же ав'ва стефанъ • гл҃аше намъ • и се о томъ же старьци
• ꙗко придоша свои ѿмоу въ єдинъ днь • хоташе и видѣти
• и ꙗко придоша въ лаврю • възискаша клѣтъкы ѿ него • и
нѣкъимъ показавшемъ имъ > шѣдъше клепахоу въ двѣрь
ѿ него • познавъ же ꙗ старьць помолѣ сѧ боу • да бѣ не видимъ
ими бѣгъ • и ѿвѣръзъ двѣри • изиде ѿ клѣтъца своѣа • не
видѣвъ ими • и шѣдъ въ поустыню • не приде въ клѣтку
свою донелѣ ѿидоша •

Изборник 1073 г. (с. 23, f. 33a)

І ѿ а҃нна а҃бства н҃у а҃аго
Ѹже вѣрѣ правоу нмѣа
с҃а на рѣцѣхъ г҃рѣхъ же
дѣла а҃а подобныѣ н҃и
цю оу н҃ю не нмѣюшѣ тоу
а҃нже вѣрѣ не нмынѣ
нѣ добронѣ убо то творѣа
подобныѣ естѣнже водоу
у҃реплѣннѣ боу доробѣ
оу҃тѣлоу҃лѣхѣтъ

Bibliografie

- Boček, V. Praslovanština, jazykový kontakt a kontaktní lingvistika. *Slavia* 82, 2013, 15–34.
- Boček, V.: *Praslovanština a jazykový kontakt*. Praha 2014.
- Franklin, Simon: *Writing, Society and Culture in Early Rus, c.950-1300*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Haarmann, H. Finnougrisch-slavisches Sprachkontakte. In: Gutschmidt, K. et al. *Die slawischen Sprachen.- Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und Ihrer Erforschung*. Berlin – München – Boston 2014, 1181-1197
- Holzer, G. Vorhistorische Periode. In: Gutschmidt, K. et al. *Die slawischen Sprachen.- Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und Ihrer Erforschung*. Berlin – München – Boston 2014, 1117-1130
- Holzer, G.: "Der Kuckuck hat gerufen": Eine urslawische Mythen-erzählung in phonetisch realistischer Rekonstruktion. *Ricerche slavistiche* 14 (60), 2016, 249-287.
- Kallio, P. On the Earliest Slavonic loanwords in Finnish. *Slavia Helsingiensia* 27/2006, 155-166.
- Keipert, H. Kirchenslavisch-Begriffe. In: Gutschmidt, K. et al. *Die slawischen Sprachen.- Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und Ihrer Erforschung*. Berlin – München – Boston 2014, 1211-1251
- Večerka – Karlíková Glottogeneze Slovanů (2017). In: Karlík, E., Nekula, M., Pleskalová, J. (ed.) *Nový encyklopedický slovník češtiny online*. <https://www.czechency.org/slovník/GLOTTONEZE/SLOVANU>
- Večerka, R. *Staroslověnská v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha 2006
- Живов, В. М. *История языка русской письменности*. Москва 2017, том I.
- Жуковская, Л. П. (отв. ред.) *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI-XIII вв.* Москва 1984.
- Зализняк, А. А. *Древненовгородский диалект*. Москва 2004.
- Зализняк, А. А., Янин, В. Л., 2001. Новгородский кодекс первой четверти XI в.-древнейшая книга на Руси. *Вопросы языкознания* 5, 3-25.
- МИРОНОВА, Т. Л.: *Хронология старославянских и древнерусских рукописных книг X-XI вв.* Москва 2001.
- Седов, В. В. *Древнерусская народность*. МoSedov, Sedov 2002
- Успенский, Б. А. *История русского литературного языка (XI-XVII вв.)*. München 1987)

БЛАГОДАРЖ О ЛЮБОСЛЪШАНИИ!

Спасибо за внимание!

Дякую за увагу!

Дзякуй за ўвагу!

Дякую за позорность!